

В. П. ТИТАРЕНКО

ВИШИВАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО НА ПОЛТАВЩИНІ

У статті показано в історичному аспекті від давніх часів до сьогодення розвиток вишивання на території Полтавської області.

Ключові слова: вишивка, промисли, рушник, дерево життя.

В. П. ТИТАРЕНКО

ИСКУССТВО ВЫШИВКИ НА ПОЛТАВЩИНЕ

В статье показано в историческом аспекте от древних времен до современности развитие искусства вышивки на территории Полтавской области.

Ключевые слова: вышивка, промыслы, рушник, дерево жизни.

V. P. TITARENKO

ART OF EMBROIDERY ON POLTAVA

The article shows the historical perspective from the ancient times to the present development of embroidery in the Poltava region.

Keywords: embroidery, trades, towel, tree of life.

Полтавський край здавна славився різними ремеслами. Ремісницькі корпорації виникли на Полтавщині у першій половині XVII ст. Після надання багатьом містам і містечкам магдебурзького права з'являються ремісницькі цехи. Серед необхідних для життєдіяльності тодішнього суспільства цехів насамперед варто назвати кравецькі, шевські, ткацькі, різницькі, ковальські, кушнірські, гончарні.

Народна художньо-ремісницька діяльність на Полтавщині займала чільне місце, особливо в другій половині XIX ст. Найбільша кількість ремісників на 1880–1890-і роки припадала на Роменський, Зіньківський і Миргородський повіти. Тут процвітали промисли: шевський, кушнірський і лимарський (Сміле, Зіньків, Опішня), ткацький (Сміле, Глинськ, Зіньків, Миргород, Сорочинці – тепер Великі Сорочинці), гончарний (Глинськ, Опішня, Малі Будища, Попівка, Більськ, Комишня, Хомутець, Поставуки), гребінницький (Хомутець), виробництво люльок (Велика Павлівка).

Полтавське губернське земство приділяло значну увагу розвитку ремесел та кустарних промислів, підвищенню економічного становища населення. Над цим плідно працював, зокрема, відомий етнограф і статистик Віктор Василенко. У своїй монографії «Кустарні промисли сільських станів Полтавської губернії» він запропонував ґрунтовну програму піднесення кустарних промислів і зростання добробуту населення, поширення ремісницьких й технічних знань серед народних майстрів та ремісників, відкриття професійних шкіл і технічних училищ, улаштування зразкових майстерень, заснування кустарного музею при губернській земській управі, видання відповідної літератури, представлення виробів народних митців на виставках, надання їм коштів і кредитів тощо. Реалізація програми, запропонованої В. Василенком, уже на початку XX ст. вивела Полтавське земство у найбільш передові земства

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО Й ЕТНОДИЗАЙН У ТЕХНОЛОГІЧНІЙ І ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

в Україні та в Російській імперії. Земство прославилося й стало відомим навіть за кордоном. Земці були демократичними діячами, вони керувалися не меркантильними чи економічними міркуваннями, а прагнули прийти на допомогу людям.

На початку ХХ ст. добре зарекомендували себе кілька вишивальних показових пунктів у Лохвицькому і Миргородському повітах, де місцеві майстрині вишивали за зразками давнього шитва вироби для ринку й кустарного складу, та навчально-вишивальна майстерня Раїси Худоминської в Миргороді, вироби якої на виставці у Ромнах в 1912 р. завоювали золоту медаль і малі срібні медалі на виставках 1913 р. у Санкт-Петербурзі та Києві.

На початку ХХ ст. на території губернії діяли 11 килимарних і 30 кошикарських, десятки кравецьких, кравецько-рукодільних і рукодільних та інших майстерень, де досвідчені майстри і майстрині передавали свої знання молоді.

Нині основним осередком відродження народних промислів є освітянська нива. У зв'язку з цим у навчальний процес факультету технологій та дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (ПНПУ) з II курсу введено вивчення дисципліни «Народні промисли України». Він передбачає освоєння найпоширеніших видів ремесел: художнього деревообробництва, петриківського декоративного розпису, писанкарства, української народної вишивки, лозоплетіння, ковальства.

Центром роботи з підготовки педагогів – знавців української культури, традицій, звичаїв, обрядів та ремесел як України, так і безпосередньо рідного краю – став музей народних промислів, створений викладачами й студентами факультету 1 вересня 1986 р. Він спочатку містив експозицію з української народної вишивки і килимарства, а потім поступово він розширив свою структуру. Нині експозиція музею складається з 12 відділів: 1) гончарство; 2) різьба по дереву; 3) столярство; 4) петриківський декоративний розпис; 5) писанкарство; 6) українська народна вишивка; 7) полтавська традиційна вишивка; 8) килимарство; 9) плетіння човником, гачком та спицями; 10) лозоплетіння; 11) український народний одяг, 12) бісероплетіння. Експозиція музею ознайомлює з розвитком народних промислів, починаючи з ХІХ ст. і до наших днів.

Одним із найпоширеніших видів рукомесел є вишивка.

Український рушник. Стелиться, ніби дорога, вабить, наче вічність, зачаровує, мов пісня. Вишитий рушник з давніх часів є однією з національно-специфічних прикмет України. Він і нині символізує чистоту почуттів, глибину безмежної любові до своїх дітей, до всіх, хто не черствіє душею. Рушник щедро простелений близьким і далеким родичам, друзям, гостям. Очевидно, саме через це українці й зараз зберігають як реліквію, як пам'ять старі домоткані рушники, з небажанням передаючи їх в музеї та приватні колекції.

Як свідчать дослідження етнографів, людина здавна надавала алегоричного, міфічного значення доквіллю. Символічні рослини, тваринні, побутові орнаменти бачимо в українських рушниках. Рушники ХVІІ–ХVІІІ ст. характеризуються бароковим стилем. Цей стиль був гармонійно співзвучний світобаченню української нації, максимально відповідав таким рисам народного характеру, як життєдіяльність, широта та безпосередність почуттів, піднесене сприйняття прекрасного. Особливо яскраво барокові впливи виявилися у вишивці шовком, а також у своєрідній інтерпретації барокових мотивів у традиційних народних рушниках.

Один із найдавніших і найбільш часто вживаних образів – символ дерева – дерева життя. На рушниках, вишитих у різних регіонах, цей орнамент має безліч варіацій. Однак символіка візерунка залишається незмінною. Зображення дерева по вертикалі умовно ділиться на три зони: верх – небо, стовбур – земля, низ – корінь, потойбічний світ, а по горизонталі зіставляється з чотирма сторонами світу: схід, захід, північ і південь. Три і чотири дають в сумі 7 (сім днів у тижні, сім нот, сім кольорів у спектрі). Три помножене на чотири дорівнює 12 (місяці, години, сузір'я). Отже, як бачимо, маємо справу з поетичним образом, міфологічними, магічними цифрами. Символ дерева – один з найдревніших, який дійшов до наших днів в обрядових та ліричних піснях, загадках, орнаментальних зображеннях на рушниках, килимах, скринях, писанках, посуді, одязі.

Полтавські рушники, вишиті червоним кольором (це найдавніший оберіг: і вогонь, і кров, і рід наш), старосвітські, чернігівські, роменські й кролевецькі ткани рушники, слобожанські – як пісня!

Як відзначає Я. Музиченко «найдивовижнішою властивістю дерева життя – це його здатність перевтілюватися у жінку – Берегиню, з піднятими до неба руками з сонцем – дитям у лоні або над нею, у небесах. Образ світового дерева – це й образ втіленої родючості, пов'язаний з Богинею-Матір'ю, її символ і атрибут «вся природа, мати всього живого, всіх нас і є плодоносним деревом життя». Дерево життя – один із найпоширеніших мотивів народного мистецтва, особливо рушникарства. Це – і дерево роду, де кожна квіточка позначає якогось родича першого та наступних поколінь. Всі разом квіти то пуп'янки на дереві є втіленням родоводу певної людини.

Оберегом людини здавна був хрест – знак вогню. Його носили на грудях. В орнаменті вишивок переважав хрест, навіть одна з технік вишивання – «хрестиком». Хрест покладений в основу одержання тканини – полотна, так зване «полотняне переплетення».

Нитка та її похідне – тканина є видатними цивілізаційними явищами. Ткане полотно, з якого виготовлені рушники та сорочки, проходить священним предметом через усю традиційну українську культуру. Унікальним свідком стійкості сакральної функції тканини є також рушник як головний універсальний священний предмет традиційної культури родини.

На багатьох рушниках можна бачити вишивані літери. Так, їх багато на рушниках, зібраних нами у різних районах Полтавщини. Звичайно вони є й на вишивках інших регіонів України, зокрема, Черкащини, про що відзначає у своїх роботах С. Китова. Ця традиція дуже широко побутувала у вишивальному мистецтві. Найчастіше літери вишивали в обрамленні різних видів рослинних узорів.

Українська вишивка має глибоке коріння, вона сягає перших віків II тисячоліття. Так, на фрагментах вишивок XII ст., знайдених у Софіївському соборі в Києві, «чітко виділяються літери української абетки».

При уважному розгляді рушників бачимо квіти, які пишно заповнені. Техніки заповнень (рушниковий полтавський шов – за Т. В. Кара-Васильєвою) є імітацією заповоччю технік золотого шитва «в прикріп» та «за лічбою», виконуваних золотими та срібними нитками – сухозлотицею.

Вишивка – це складне, багатогранне явище культури українського народу, один з найдавніших, найбільш масових і розвинених видів народної творчості в Україні. Українська вишивка славиться багатством орнаменту і досконалістю технічного виконання. Вона несе в собі віковичний досвід пізнання складності і гармонії буття. Це духовний символ, зрима пісня українського народу, рукотворна молитва.

15 серпня 2008 р. на Національному Сорочинському ярмарку (садиба Хіврі), відбулася презентація обласної культурно-мистецької акції «Рушник Полтавської родини». Ярмаркову площу прикрашала виставка вишиванок студентів факультету технологій та дизайну ПНПУ імені В. Г. Короленка і любительського об'єднання майстрів народної творчості при Карлівському районному Будинку культури «Господарочка».

Народні майстри і художники творять рукотворні дива. Одним з таких див є вишитий український рушник – духовний символ, зрима пісня українського народу.

Полотно для Полтавського рушника віднайшли у скрині жінки з села Великі Будища, що на Диканьщині Євдокії Тимофіївни Яхно. Вона виткала його багато років тому зі своєю матір'ю. Ескіз для рушника розробили викладачі кафедри образотворчого мистецтва ПНПУ Віктор і Олександр Бабенки за участі лауреата Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка, Надії Бабенко.

Сьогодні «Рушник Полтавської родини» зберігається у Полтавському краєзнавчому музеї.

Майстерно виконані традиційні художні вироби (рушник, сорочка, скатертину) несуть у собі могутній потенціал духовності, формують естетичний смак, спонукають до поєднання у практичній діяльності прекрасного і корисного.